

BULGARİSTAN'DA ALEVİ-BEKTAŞİ TOPLULUĞUNDA HIZIR-İLYAS KÜLTÜNÜN YANSIMALARI VE HİDİRELLEZ GELENEĞİ

Reflections of the Cult of Khidr-Elijah and the Hidrellez Tradition in the Alevi-Bektashi Community in Bulgaria

Überlegungen zum Hızır-Ilyas-Kult und zur Hıdırellez-Tradition in der alevitisch-bektaschitischen Gemeinschaft in Bulgarien

Nevena GRAMATIKOVA *

Hıdırellez, asırlar boyunca tüm Türk dünyasında çok popüler olan ve canlı şekilde kutlanan bir geleneksel bayramdır. Efsaneye göre bugün Hızır ve İlyas peygamberlerin, bulunduğu gündür ve şölenin adı da onların isimlerinin birleşmesinden gelmektedir. *Ruz-i Hızır* olarak da adlandırılan bu bayram, doğanın yeniden canlanmasını ve yeşillenmesini, onun yeni yaşamının ve evrenin sürekli ölümden hayata geçmesini simgesidir. Bu nedenle Hıdırellez yeşil alanlarda, ağaçlar ve su bulunan yerlerde ve çoğu zaman bir türbenin ya da saygın bir azizle ilişkili yerlerde kutlanmaktadır. İnanca göre Hızır, o günden önceki gecede nereye ayak bastıysa oraya refah ve bereket getirmektedir.

Ö

Hıdırellez geleneği Bulgaristan'da yaşayan Alevi-Bektaşî topluluğunun canlı bir şekilde kutladığı en saygın ve ünlü geleneksel bayramlarından. O hem Hızır kültünün bir tezahürüdür hem de eski Türk bayram takviminin, geleneksel ritüellerin uygulamalarının bir ifadesidir. Çalışmamız, bu topluluğun Bulgaristan'daki temsilcileri arasında Hızır kültünün bazı belli boyutlarına tarihsel bağlamda odaklanmaktadır. Aynı zamanda Hıdırellez'de Razgrad bölgesinde Alevi-Bektaşîlerin yaşadığı köylerde -Bisertsî (Kasçılar), Midrevo (Mesimmahlesi) ve Sevar (Ceferler)- icra edilen

* Dr., Sofya Liberal Kütüphanesi - Bulgaristan, nevi.history1966@gmail.com.

bazı geleneklerden ve ritüellerden bahsedilmektedir ve oyunların sembolik unsurlarına değinilmektedir: Alaylar, Beşikli, Bezirgan, Nişan çıkarma gibi pratikler incelenmektedir. Bu pratiklerin Türkiye’de yaşayan Alevi-Bektaşilerin Hıdırellez gelenekleriyle paralellikler gösterdiğine de değinilecektir.

Bu çalışmanın önemli bir noktası da Bulgaristan’da son 10-15 yıldan beri geleneksel Hıdırellez ritüel sisteminin yeniden canlanmasına ve coğrafi kapsamının genişletilmesine ve bunun yeni özellikleri de kazanmasına dikkat çekilmektedir. 1990 yılından beri ülkedeki demokratik değişimlerden sonraki dönemde Alevi-Bektaşî kimliğinin yeniden canlandırılmasında ve korunmasında Hıdırellez geleneğinin rolüne vurgu yapılmaktadır. Bulgaristan’da Hıdırellez ritüellerinde özellikle kadınlar yer almaktadır. Bu da Alevi-Bektaşî topluluğunda kadınların rolünü ve yerini göstermektedir ve simgelemektedir. Zamanın değişimlerine ve modernleşme baskısına rağmen kadınlar Hıdırellez geleneğini canlılıkla korumaktadır. Bununla beraber Hıdırellez ritüelleri Türklerin suya, doğaya, ağaçlara, bitkilere, ateşe, yere saygılarının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Bunu Bulgaristan örneğinde de görmekteyiz. Bu husus söz konusu bayramın evrensel boyutlarını açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hıdırellez, Bulgaristan, Alevi-Bektaşî topluluğu, Hızır kültü, ritüel.

ABSTRACT

Hidrellez is a traditional holiday that has been very popular and actively celebrated all over the Turkic World for centuries. According to legend, this is the day on which the prophets Al-Khidr (Hızır) and Elijah (İlyas) met, and the name of the holiday is a compound of their names. This holiday, also called Ruz-i Hızır, is the symbol of the nature's revival, its new life and the continuous transition of the universe from death to life. Therefore, Hidrellez is celebrated in green areas, places where there are trees and water, and often in places associated with a tomb or a respected saint. It is believed that Khidr brings prosperity and fruitfulness to the place where he set his foot a night before Hidrellez.

The Hidrellez tradition is one of the most respected and famous traditional holidays actively celebrated by the Alevi-Bektashi community in Bulgaria. It is both a manifestation of the cult of Khidr and a representation of the ancient Turkish holiday calendar and the practices of traditional rituals. Our paper focuses on some specific aspects of the cult of Khidr among the representatives of this community in Bulgaria, in a historical context. At the same time, it mentions some traditions and rituals performed during Hidrellez in the villages inhabited by Alevi-Bektashis in the Razgrad region (Bisertsi, Midrevo and Sevar), touches upon the symbolic elements of the games: Alaylar, Beşikli, Bezirgan, and analyses practices, such as Nişan çıkarma. The paper will also address the fact that these practices are carried out in parallel with the Hidrellez traditions of Alevi-Bektashis living in Turkey.

An important point of this study is drawing attention to the revival of the traditional Hidrellez ritual system in Bulgaria for the last 10-15 years, expanding of its geographical scope, and as a result, gaining new features. The paper emphasis the role of the Hidrellez tradition in the revival and preservation of the Alevi-Bektashi identity in the period since 1990, after the democratic changes in the country. In Bulgaria, women, in particular, take part in the Hidrellez rituals. This fact shows and symbolizes the role and place of women within the Alevi-Bektashi community. Despite the changes of time and the pressure of modernization, women preserve the Hidrellez tradition with vigor. At the same time, Hidrellez rituals show how strong is the Turks' respect for water, nature, trees, plants, fire and soil. We also witness this in the case of Bulgaria. This situation explains the universal dimensions of the holiday in question.

Keywords: Hidrellez, Bulgaria, Alevi-Bektashi community, the cult of Khidr, ritual.

ZUSAMMENFASSUNG

Hidrellez ist ein traditioneller Feiertag, der in der gesamten türkischen Welt seit Jahrhunderten sehr beliebt ist und ausgelassen gefeiert wird. Der Legende nach ist dies der Tag, an dem sich die Propheten Hızır und İlyas treffen, und so leitet sich auch der Name des Festes aus der Kombination ihrer Namen ab. Dieser Feiertag, auch Ruz-i Hızır genannt, symbolisiert die Wiederbelebung und das Ergrünen der Natur, ihr neues Leben und den kontinuierlichen Übergang des Universums vom Tod zum Leben. Aus diesem Grund wird Hidrellez im Grünen, an Orten mit Bäumen und Wasser gefeiert, an denen es oft auch einen Schrein gibt oder die eine Verbindung zu einem verehrten Heiligen haben. Der Glaube besagt, dass Hızır Wohlstand und Fruchtbarkeit an alle Orte bringt, die er in der Nacht vor diesem Tag beschreitet. Die Tradition des Hidrellez ist eines der wichtigsten und bekanntesten traditionellen Feste, das von der alevitisch-bektaschitischen Gemeinschaft in Bulgarien ausgelassen gefeiert wird. Es ist sowohl Ausdruck des Hızır-Kults als auch des alten türkischen Festkalenders und der Begehung traditioneller Rituale. Der vorliegende Beitrag betrachtet einige spezifische Aspekte des Hızır-Kults der Gemeinschaft in Bulgarien im historischen Kontext. Gleichzeitig geht der Artikel auf einige der Bräuche und Rituale ein, die am Hidrellez in den von Aleviten und Bektaschiten bewohnten Dörfern im Oblast Rasgrad – Bisertsi, Madrevo und Sevar – begangen werden, und beschäftigt sich mit den symbolischen Elementen der beim Hidrellez getanzten Tänze. In diesem Zusammenhang werden Praktiken wie *alaylar*, *beşikli*, *bezirgan* und *nişan çıkarma* untersucht. Dabei wird auch auf die Parallelen zu der Hidrellez-Tradition der in der Türkei lebenden Aleviten und Bektaschiten eingegangen. Weiter möchte diese Arbeit aufzeigen, dass das traditionelle Hidrellez-Ritualsystem in Bulgarien in den letzten 10-15 Jahren wiederaufgelebt ist, sich geografisch ausgedehnt hat und neue Merkmale dazugewonnen hat. Dabei wird hervorgehoben, dass die Hidrellez-Tradition nach dem demokratischen Wandel im Land ab 1990 eine wichtige Rolle bei der Wiederbelebung und Bewahrung der alevitisch-bektaschitischen Identität gespielt hat. An den Hidrellez-Ritualen in Bulgarien nehmen vor allem Frauen teil. Dies ist Indikator und Symbol der Rolle und des Platzes von Frauen in der alevitisch-bektaschitischen Gemeinschaft. Trotz Zeitenwandels Modernisierungsdrucks bewahren die Frauen die Hidrellez-Tradition. Darüber hinaus zeigen die Hidrellez-Rituale, wie sehr Türken Wasser, Natur, Bäume, Pflanzen, Feuer und Erde würdigen. Dies ist auch am Beispiel Bulgariens zu beobachten und erklärt die Universalität des Hidrellez-Festes.

Schlüsselwörter: Hidrellez, Bulgarien, Alevitisch-Bektaschitische Gemeinschaft, Hızır-Kult, Ritual.

Giriş

Dünyadaki birçok halkın takvim ritüellerinde bahar, doğanın ve yaşamın yeniden canlanmasıyla ilişkilidir. Bir insanın doğup ölmesiyle birlikte nesillerin değiştiği gibi doğadaki mevsimler de değişmektedir. Yılın başlangıcı gibi görülen bahar, Türk kökenli halkların ritüellerinde olağanüstü bir yer tutmaktadır. Gelenek ve tören zenginliği bakımından bahar mevsimi onların geleneksel bayram takvimlerinde öncü bir konuma sahiptir (Тенишева, 1991/6: c. 71–80; Sezen, 2012: 32-34). Bu özellik, Türkiye’de, Bulgaristan’da ve diğer ülkelerde kitlesel bir biçimde yaşayan Alevi-Bektaşî¹ toplulukları için daha da belirgindir. Yılın başlangıcı gibi görülen bahar hem Bulgaristan’da hem de Bulgaristan’ın dışında Alevi-Bektaşî topluluğunun geleneksel ritüellerinde olağanüstü bir yer tutmaktadır. Halk ritüel takvimindeki en önemli bayramlardan ikisi de bu mevsimdedir. Bunlar 21 veya 22 Mart’a rastgelen *Nevrûz*² ve 6 Mayıs’ta kutlanan *Hıdırellez*³’dir. Bulgaristan’da Hıdırellez, Hıristiyanların St. George günü ile aynı güne rast gelmektedir ve bu iki bayramın bazı benzerlikleri konuyu derinlemesine bilmeyen bazı araştırmacılar ve daha çok medya ve gazeteciler tarafından uzun zaman özdeşleştirilmiştir. Fakat burada zikretmemiz gerekir ki bu tür özdeşleştirme daha çok ünlü İngiliz tarihçisi ve şarkiyatçısı Frederik W. Hasluck tarafından yapılmıştır (Hasluck, 1929: 319-336; Hasluck, 1995).

Hıdırellez farklı geleneklerle tüm Türk dünyasında (Türkiye, Azerbaycan, Orta Asya ve Kırım’da, Balkanlar’da yaşayan topluluklarda) kutlanan bir bayram olmakla birlikte Alevi-Bektaşî toplulukların ritüel sisteminde olağanüstü bir yer tutmaktadır. Bilindiği gibi, Hıdırellez hem İrani kültür sahasında hem Türk hem de özellikle Alevi-Bektaşî geleneksel kültüründe Hızır kültüyle yakından ilişkilidir. Makalemizde Bulgaristan’daki Alevi-Bektaşî topluluğun kültüründe bu kültün bazı boyutlarını ve Hıdırellez geleneğinin yansımalarını- icra edilen ritüelleri, bazı törenleri, inançları ve onlara yüklenen anlamları tanıtmaya çalışacağız. Böylece bu dini-kültür olgusunun söz konusu topluluğun inançsal ve kültürel sistemindeki yerini açıklamaya çalışacağız.

1 Bulgaristan’da bu topluluk *Kızılbaş* ve *Aliani* adlarıyla popülerdir. Birinci ad asırlarca onların kendileri tarafından ve Sünniler tarafından kullanılmıştır. Bu anlam içerisinde negatif bir bakış açısı da içermektedir. *Aliani* adı ise Bulgar tarihçiler, etnologlar ve gazeteciler tarafından düşünülmüştür ve kullanılmaktadır. Alevi-Bektaşî topluluğu ise terim gibi Bulgaristan’da ilk bizim tarafımızdan kullanılmaya başlandı.

2 Kuzeydoğu Bulgaristan’da Alevi-Bektaşîlerde (yani Kızılbaşlarda) bu bayram *Kırklar* adıyla popülerdir.

Hızır Kültü

Hıdırellez gibi ün kazanmış bayram geleneğinin adı Hızır ve İlyas peygamberlerin adlarının birleşmesinden gelmektedir ve *Hızır-İlyas* günü gibi de bilinmektedir. Halk inançlarına göre Hızır ve İlyas dünyada sürekli seyahat ederlermiş birincisi dünyayı sağ taraftan, ikincisi ise sol taraftan dolaşmış ve yılda bir kez buluşurlarmış. Onların buluştuğu gün Rumi (Jülyen) takvimine göre 23 Nisan, Gregoryen takvimine göre 6 Mayıs'a denk düşmektedir ve bugün, Hıdırellez günü olarak adlandırılmıştır. Bazı yerlerde ise Hızır'ın bu inançlarda baskın konumundan dolayı bugüne sadece *Hızır Günü* (*Ruz-i Hızır*) de denilmektedir (Ocak, 1999: 39-40).

Hızır ismi, Arapça kökenli “El-Hıdır” (El-Hadr ve El-Hadır olarak da bilinir) kelimesinin değiştirilmiş bir şeklidir ve tüm kaynaklarda kişisel bir isim değil aslında bir takma ad gibi gösterilmektedir. Anlam bakımından birçok bilgin bu kelimeyi Arapça’da “yeşil” anlamındaki “el-Ahdar” kelimesiyle ilişkilendirir. Söz konusu kelimenin anlam içeriği “Yeşil dalların ve tüm yeşilliklerin olduğu bir yer” gibi kabul edilir. Dolayısıyla Türk diline Hızır veya Hıdır şeklinde geçmiş olan bu takma ad “yeşil” anlamına gelmektedir ve İslam dininde yeşil rengi ile ilişkilendirilmektedir (Ал-Хадир, 1991: 262; Wensinck, EI 1-2). Bu bağlamda Hıdırellez günü ve uygulandığı bu günlerde geleneksel törenler, doğanın yeniden canlanıp uzun kıştan sonra yeniden uykudan uyanmasıyla, yeşillikle özdeşleştirilmektedir. Bu nedenle Hıdırellez gelenekleri genellikle su kaynaklarının yakınında, ağaç ve su kaynakları bulunan yeşil alanlarda yapılmaktadır (Sezen, 2012: 33). Bu özelliklerden dolayı yukarıda da zikrettiğimiz gibi bazı araştırmacılar Hıdırellez geleneğinde ve Hızır kültüründe İslamiyet’i benimsemiş halkların doğa ile insanların kişisel ve ortak hayatı ile ilişkin İslam öncesi geleneklerin ve uygulamaların ve eski ulusal kültürlerin yankılarını görmektedirler (Тенишева, 1991: 73).

Müslüman velilerin menakıbnamelerinde ve vilayetnamelerinde yer alan en yaygın motiflerinden birisi, onların “görünür” ya da “görünmez” gizemli bir şekilde Hızır ile ilişkide bulunmalarıdır. Bu motif Bulgaristan’daki Alevi-Bektaşî geleneğinin bazı manevi önderlerinden zamanımıza ulaşan vilayetnamelerinde ve onların hakkındaki efsanelerde de yer almaktadır. Bu yönden örnekleri Otman Baba ve Demir (Timur) Baba vilayetnamelerinde bulmaktayız. Küçük Abdal tarafından yazılan Otman Baba vilayetnamesinde Hızır’dan birkaç yerde bahsedilmektedir. Küçük Abdal’ın anlatısına göre Kılgra³ kalesinde Sarı Saltık’ın ve ona yardıma gelen Hızır peygamberin atının

3 Bulgaristan’da bulunan ve bugün Kaliakra olarak bilinen Kara deniz kıyısında Kavarna ilçesinde (Dobriç ili) bulunan tarihi bir kaledir.

ayak izleri varmış (Kılıç vd., 2007). İkinci sıraladığımız eserde ise Demir (Timur) Babanın bir veli gibi tasvir edildiği özelliklerinden birisi daima Hızır’la gözle görünmez bire bir ilişkide bulunmasıdır. Esere göre Buda kalesi savaşında yaptığı mucizevi işler Hızır’ın yardımı sonucunda gerçekleşmektedir (Timur (Demir) Baba Vilâyetnamesi; Граматикова, 2011: 375). Benzer örnekleri diğer eserlerde ve efsanelerde de verebiliriz.

Hızır kültü Osmanlı hakimiyeti altında bulunan Balkanların otonomisine de yansımaktadır. Farklı kaynaklarda Hızır isminden gelen coğrafi yerlerin adlarını öğrenmekteyiz. Bazı durumlarda bu adlar mitolojik Hızır siması ile ilişkilidir bazı durumlarda ise kişisel isimden gelmektedir. Çünkü söz konusu kültün yansıması nedeniyle Hızır ismiyle sıklıkla karşılaşılmaktadır. Kaynaklardan gördüğümüz gibi Hızır veya Hıdır Baba önderleri adına tekkeler bulunmaktadır. Bu yöndeki bilgileri yine Otman Baba vilâyetnamesinde bulmaktayız. Bu eserde Hıdırlık tekkesinden bahsedilmektedir ve Otman Baba’nın burada hayli zaman geçirdiği söylenmektedir (Kılıç vd., 2007). Söz konusu eserde zikredilen bu tekke başka kaynaklardan da bilinmektedir.

Yine aynı eserde Otman Baba Ulu Dere kenarında Akpınar denilen bir yere yerleştiğinde abdallarına şöyle nasihatlerde bulunmuştur: “Ve ol Akpınar’un gün batısından yana bir depe vardur ki ol depe Hızır İlyas Depesi’dür didi. Ve kible tarafında dahi iki depe vardır ki ulusuna Tanrı Depesi ve küçigine Evliya Depesi didi...”. Otman Baba, Hızır İlyas tepesinin eteklerinde sık sık oturmuş ve burasını beğendiğinden abdallarına talimat vermiş ki bu Ulu Dere etrafında bağ ve bahçeler diksinler ki burası onun ziyaretgahı olsun. Onun etrafında bulunan abdallar onun iradesine bağlı olarak bu vasiyetini yerine getirmişler (Kılıç vd., 2007).

Esere göre Otman Baba’nın sonsuzluğa ulaşması da Hızır’la ilişkilidir. O ebedi mekânına Hızır’ın atı ile gitmiştir. Daha hayatta iken onun son saatinde denizden bir kapı açılmış ve bir tülbandlı adam Hızır’ın atını getirmiş. Bundan sonra Otman Baba “beni isteyüp seven benden ötüri gözyaşın dökmesin” diyerek, anlatıya göre “...dahi kandakun ol yakasında Hızır atının üzengüsüne basup bir elinle abdalları arkalarından bir tumanlu yire inivirür. Dahi ol kan-i velayet ol ata süvar olup ol denizden açılan kapu tarafına revan olur...” (Kılıç vd., 2007).

Abdalları Otman Baba'nın sözüne uyarak “ol kan-i velayeti ol Hızır İlyas Depesi didüğü depenün gün togusu ve foryaz agzına münasib bir yire götürüp ol kan-i velayeti tabut birle Hakk'ına teslim itdiler...” (Kılıç vd., 2007). Böylece söz konusu eserden anlaşılmaktadır ki Otman Baba'nın “sonsuzluk mekânı” da Hızır-İlyas tepesinin seçkin bir yerinde bulunmaktadır.

Hızır kültü Bulgaristan'daki Alevi-Bektaşî topluluğun ritüel pratiğine de yansımıştır. Bu gelenekte Mihmandar Postu gibi adlandırılan on iki şeref postlarından biri Hızır Postu gibi de tanımlanmaktadır. Bundan dolayı her misafirin Hızır olduğuna inanılır, yani misafir Hızır'la özdeşleştirilir. Misafirin Hızır gibi iyilik ve refah getirdiği inancı çok yaygındır. Bu nedenle de misafirperverlik vazgeçilmez bir değer olarak kabul edilmektedir ve misafirlere büyük saygı gösterilmektedir.

Bulgaristan da dahil farklı coğrafi bölgelerde yaşayan Alevi-Bektaşî toplulukların inancına göre Hızır'ın bastığı yer o anda yeşillenirmiş, esasının dokunduğu yerde ise çiçekler açarmış. Hızır nereden geçtiyse bereket, bolluk ve zarafet getirmiş (Sezen, 2012: 32-34; Ocak, 1999: 187). Halk inançlarında ve edebiyatta Hızır'ın en önemli özelliklerinden biri de ebediliği veren *Âb-ı Hayat* suyunu içtiği ve ölümsüzlüğe kavuştuğudur (Гордлевский, 1962: 59). Aynı zamanda geçmişte Bulgaristan'da geleneğin daha canlı olduğu dönemdeki anlatılan efsanelere göre Hızır dünyayı değişik kılıklarda ve görünümünde sürekli dolaşmış ve istediği insanlara kendini gösterirmiş. Menkıbelerde ise çoğu zaman dünya üzerinde dolaşan ve kendisini gören herkese mutluluk ve zenginlik veren yaşlı bir adam olarak tasvir edilmektedir.

Halk inançlarında daha sık veya nadir biçimde bu özellikler İlyas peygambere de atfedilmektedir. Böylece Hızır-İlyas münasebeti ve birliği doğmaktadır. Bu husus yazılı metinlere de yansımaktadır. Halk arasında anlatılan bazı rivayetlere göre Hızır insanlara karada, İlyas ise – denizde yardım edermiş. Başka rivayetlerde ise ikisinin yerleri değiştirilmektedir ve Hızır'ın sulara, İlyas'ın ise karada yardıma koştuğuna inanılır.⁴ Söz konusu kültürün halk inançlarına yansıyan düşüncelerde Hızır doğal afetlerden, vahşi hayvanlardan, yılanlardan ve akreplerden koruyucu ve kurtarıcı olarak kabul edilmektedir (Георгиева, 1991: 147). İslam dünyasında Hızır kültü o kadar yaygın ki sadece Hazreti Muhammed ve Hazreti Ali kültürüne ön yerini bırakmaktadır.

4 Onların bu fonksiyonları için bk. Ocak, 1999: 100-103.

Hayatın Bayramı – Bulgaristan'da Hıdırellez Gelenekleri (özellikle Deliorman bölgesi odaklı gelenekler)

Tipik ritüellere sahip Hıdırellez geleneği Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî topluluğuna mensup insanların yaşadığı Razgrad, Silistre, Kırcaali, Haskovo, Kotel bölgelerindeki yerleşim yerlerinde gözlemlenebilir. Geniş coğrafyada yaşayan Türk boylarına ait olduğu gibi Bulgaristan'daki Alevilerin arasında da yaygın olan inanca göre yıl, kış ve yaz zamanı olarak ikiye ayrılmaktadır. Yaz Hıdırellez gününde (23 Nisan (6 Mayıs)) başlamaktadır ve Kasım'a (26 Ekim (8 Kasım)) kadar devam etmektedir. Kasım'dan Hıdırellez'e kadar ise zaman dilimi kış olarak kabul edilmektedir. A. Gökalp'ın ve A. Y. Ocak'ın belirttikleri gibi, bu iki tarih hicri takvim sisteminden tamamen farklı bir takvimi yansıtmaktadır. A. Gökalp, bu tarihleri Ülker burcunun görünmesine bağlamaktadır. Birinci tarih güneşin Ülker burcuna girdiği gündür ve güneş battıktan sonra Ülker burcu görünmektedir, ikinci tarihten sonra ise güneşin batışından sonra Ülker burcu görünmezdir (Gökalp, 1980: 188-201; Bazin, 1974: 742; Ocak, 1999: 127). Başka araştırmacılar ise bu iki tarihin antik Anadolu'nun Hıristiyan takvimini andırdığını yazarlar. Bu tarihler Hristiyanların çok ünlü iki azizine ait günlere rasgelmektedir – Aya Yorgi (St. George) günü (23 Nisan (Julian takviminde), 6 Mayıs (Gregoryan takviminde)) ve Aya Dimitrius (St. Demetrius) günü (26 Ekim (8 Kasım)). Bu günler Ortodoks kilisesinin büyük bayramlarıdır (Hasluck, 1929: 319-33).

Rus etnoloğu S. Tokarev'e göre ise bu iki tarih göçebe ve yarı göçebe Türklerin (Türkmenlerin) hayatında önemli yer tutmaktadır ve hayvan sürülerinin yüksek ve alçak otlaklara hareketi ile ilişkilidir. Bu bağlamda Tokarev, Hıdırellez geleneğini tarımsal geleneklerden ziyade sığır yetiştiren göçebe bir ekonomiyi yansıttığı görüşünü savunmaktadır (Генишева, 1991: 73). Ona göre hayvan ekonomisine sahip Türk kabileleri Anadolu'da yerel takvim geleneğini benimsemektedirler. Hıdırellez, göçebe Türklerin hayvanlarla yaylaklara çıktığı gündür ve o yüzden mayıs ayı göç ayı gibi tanımlanmaktadır. Aynı zamanda Hıdırellez Hızır'ın simgesi olan yeşil renkle bağlantılıdır. Anadolu ve Balkanlar'da Hıdırellez'de yapılan ritüellere dikkat çeken yazarlar, bu ritüellerin bitki dünyasıyla bağlantısını vurgulamaktadırlar. Onlara göre, doğanın uyanmasının bir sembolü olarak Hızır kültü, eski zamanlardaki yaygın kültlerin, ölen ve yeniden canlanan bitki tanrılarına ait inançların izlerini taşımaktadır.

Bulgaristan'da 1990 yılından sonra çoğulcu demokratik dönemin başlamasıyla ve 1984-1989 yılları arasında önceki totaliter sistemin sıkı bir şekilde alan baskısının sona ermesiyle bu gelenek çok canlı bir biçimde Razgrad ilinin Mesimahlesi (Mıdrevo), Caferler (Sevar) ve Kasçılar (Bisertsı) köylerinde görülebilir. Aynı durum Gerlovo'da bulunan Alvanlar (Yablanovo) ve Küçükler (Malko selo) ve Doğu Rodoplarda Alevi-Bektaşilerin yaşadığı köylerde gözlemlenebilir. Hıdırellez bayramında icra edilen en önemli gelenekleri aşağıdaki bölümde açıklayacağız.

Nişan Çıkarılması Adeti

Bulgaristan Alevi-Bektaşi geleneğinde Hıdırellez ritüel sisteminin en önemli unsurlarından biri *Nişan çıkarılması* adetidir. Bu ritüel küçük farklılıklarla bu topluluğun yaşadığı tüm köylerde görülebilir. Geleneksel olarak 5 Mayıs'ta köyün en genç ve en son evlenen gelinlik yaşına geçmiş kızlarla birlikte küçük bir kalaylı bakırı, çiçeklerle ve kırmızı iplikle süslerler. Bakırın içine bir demet fesleğen ve biraz su koyarlar. Bazı yerlerde, örneğin, Kırcaali bölgesinde bulunan Rani List (eski adı Işıklar) köyünde bakıra koyulan suyun yedi kaynaktan veya yedi çeşmeden alınması şarttır. Bu gereklilik Alevi-Bektaşi geleneğinde farklı açıklamaları olan yedi sayısının özel bir yerinin olmasının göstergesidir. Deliorman bölgesindeki Alevi-Bektaşilerin yaşadığı köylerde böyle bir şart olduğunu duymadık fakat eski zamanlarda bu şartın olabildiğini de göz ardı etmemekteyiz çünkü o zamanlarda gelenekler çok daha titiz ve detaylı şekilde uygulanmaktadır.

Süslendikten sonra bakırın üstü gelinin kırmızı bir başörtüsü ile örtülür ve ardından gelin ve bekar kızlar evden eve nişan toplamaya çıkarlar. Bazı köylerde ise -Razgrad ili Mıdrevo (Mesimahlesi), Sevar (Ceferler), Kazçılar (Bisertsı) köylerinde- nişanları yalnız iki (genç) kız da toplayabilir. Yine Rodoplarda Rani list (Işıklar) köyünde ve bazı diğer köylerde kızlar söğüt dallarını kapıya takarak evlere girerler ve evin kadın sahibi onlara nişan verir. Razgrad ili Mesimahlesi (Mıdrevo) köyünde nişan toplayan kızların evin çatısının veya kapısının altında durmaları ve altından geçmeleri yasaktır. Bu yüzden nişan verecek ev sahibi dışarı çıkarak kızların yanlarına gider ve nişanı verir (Георгиева, 1991: 147). Eğer bu kızlar çatının veya kapının altından geçerse yaz mevsiminde çok ağır ve zarar verici yağmurlar düşeceği inancı vardır. Eski zamanlardan beri nişan gibi pirinç ve gümüş yüzükler, bilezikler, boncuklar ve başka küçük aletler kullanılmaktadır. Son zamanlarda yine yüzük ve bileziklerle beraber başka modern küçük aksesuarlar ve nesnelere de kullanılmaktadır. Bu nişanlara kırmızı iplik bağlanılır ve bakıra koyulur (Георгиева, 1991: 148). Köyün ailelerinden nişanları

topladıktan sonra bu küçük bakır, gelin veya yalnız iki kız nişanları toplarlarsa kızlardan birinin evinde bir gül çalısının altına saklanılır. Bu geleneğin sembollerle yüklü olduğunu hatırlatmak gerekir. Yukarıda da söylediğimiz gibi bu olay Hızır-İlyas kültü ile bağlantılıdır. Bulgaristan'da da yaşayan Alevi-Bektaşîlerin anlattığı efsaneye göre Hızır ve İlyas dünyayı sağ ve sol taraftan dolaştıktan sonra 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a (Gregoryen takvimine göre) bağlayan gecede bir gül ağacının altında buluşur, Ab-ı Hayat suyunu içerlermiş ve geçmiş yılda kimin ne kerametler gösterdiğini anlatırlarmış (Ocak, 1999: 121; Тенишева, 1991: 76).

Söz edilen köylerde halk arasında yaygın inanca göre eğer bu gece esnasında evli olmayan genç erkekler (delikanlılar) bu bakırı çalabilirlerse bu kötü bir işarettir. Böyle olunca ertesi gün nişan çıkarılamaz. Fakat bunun şaka içeren bir inanç olduğunu ve aslında gerçek olmayacağı bilmek anlamlıdır. Ertesi gün Deliorman'ın zikrettiğimiz köylerinde ve diğer bölgelerdeki Alevi-Bektaşîlerin yaşadığı köylerde de kadınlar ve kızlar Nişan çıkarmaya toplanırlar. Seyirci olarak erkekler, çocuklar ve yaşlılar da gelir. Başka yerlerden de merâsimi seyretmeye misafirler gelmektedir. Bu ritüel her köyde her yıl özel bir yerde yapılmaktadır.

Örneğin, eski zamanlardan beri Razgrad ili Sevar (Ceferler) köyünde Nişan çıkarılması töreni köy kenarında bulunan ve *Koruç altısı* gibi adlandırılan asırlık ağaçların ve yağmur suyunun toplanmasından meydana gelen bir gölcüğün bulunduğu bir vadide yapılmaktadır. Bu alan doğa yeşilli ve güzelliği ile köylüler arasında ün kazanmıştır. Bisertsi (Kasçılar) köyünde ise eskiden geleneksel olarak nişanlar, en genç gelinin evinde çıkarılırmış. Ama son zamanlarda nişan çıkarması adeti köy meydanına yakın asırlık bir ağaç altında yapılmaktadır. Mıdrevo (Mesimahlesî) köyünde ise bakır nişanları toplayan iki genç kız tarafından köy meydanına getirilmektedir ve burada kadınlar tarafından mâniler söyleyerek nişanlar çıkarılmaktadır.

Geleneksel olarak nişanları çıkaran kızın, ailenin ilk doğan (yani birinci) kız evladı olması gerekmektedir. Fakat son zamanlarda bu şart, çoğu defa uygulanamamaktadır ve ailenin ilk kız evladı olmayan diğer kızları da nişanları çıkarabilmektedir. Adete göre kız nişanları çıkarırken nişanların bulunduğu bakırın önüne oturur, üstüne fita (Alevi-Bektaşîlerin geleneksel kadın kıyafetinin unsurlarından biri) örtülür ve önüne bir ayna koyulur. Kız nişanları çıkarırken aynaya bakmalı ve bakırın içine bakmaktan kaçınmalıdır. Nişanlar, ayva ağacından yapılmış bir çubukla çıkarılır. Oraya toplanan kadınlar alay şeklinde kızla bakırın etrafına otururlar. Nişanların çıkarılması mâniler eşliğinde yapılır. Törene katılan kadınlar birçok mâni bilir ve söylerler.

Bildiğimiz gibi mâniler anonim halk şiirin en küçük nazım biçimidir. Başta aşk olmak üzere hemen her konuda yazılabilen halk edebiyatının nazım türüdür ve bir veya iki dörtlükten ibarettir. Mâni söyleme geleneği tüm Türk dünyasında çok yaygındır ve toplum hayatının ifadesi, bilinç ve duygu beraberliğinin bir göstergesidir. Maniler halkın ruhunu en güzel şekilde yansıtmaktadırlar (Boratav, 1978; Artun, 2007). Nişanı çıkarırken söylenen her mâni nişanın sahibi için bir kehanet anlamına gelir. Mânide ne söylenirse gelecek yılda sahibine o olacaktır. Törende söylenen ilk mâni şudur:

*Babtiyan, babtiyan,
Babtiyanın adı var,
Bu babtiyan kime düşerse,
Bir senelik babtı var.*

Söylenen diğer mânilerden bazıları şunlardır:

*Uyan beyim, uyan,
Ağaç civarına dayan,
Orta boylu gül fidan,
Koynuma girdim, uyan.*

*Mâni mâniyi açar,
Mâni bilmeyen kaçar,
Gelin, kızlar, mâni söyleyelim
Hangimiz üstün çıkar.*

Bakırdaki bütün nişanlar çıkarıldıktan sonra onun içine gül yaprakları koyulmaktadır. Eğer yapraklar dönerse, hasta olan insanların iyileşeceğine inanılır. Aynı zamanda nişan çıkarılan bakırdaki suyun çok faydalı ve şifalı olduğuna inanılmaktadır. Nişan çıkarmaya toplanan kadınlar onunla ellerini ve yüzlerini yıkarlar ve suyun onlara faydalı olacağını ve rahatsızlıklarını iyileştireceğine inanırlar. Törenden sonra orada bulunan tüm kişilere bir fesleğen dalı ile sağlık dileklerinin gerçekleşmesi için bu sudan fişkırırlar. Geleneğe göre bu suyun yedi su pınarına veya kuyuya dökülmesi

gerekir. İnanışa göre böylece onlardaki su temizlenir ve hastalıklardan arınır. Bu inançta da yedi sayına sembolik bir anlam yüklendiği ve Alevi-Bektaşîlerde bunun büyük bir önem taşıdığı görülmektedir.

Zikrettiğimiz Razgrad bölgesindeki köylerde -Sevar (Ceferler), Bisertsi (Kazçılar), Mıdrevo (Mesimahlesi)- Hıdırellez'e özel bir renk veren ritüellerden biri de *Beşikli* oyunudur. Kazçılar ve Mesimahlesinde bu oyuna *Kırat* oyunu da denilir. Örneğin, Kazçılar ve Ceferler köyünde ritüelde yer alan merkez figürü *Beşiklidir*. Beşikli bir atlıdır. Beşikli köyün en güzel delikanlı kızı olur. Ona özel kıyafetler giydirilir -beyaz geleneksel şalvar ve beyaz gömlek- başına boncuklarla ve at kıllarıyla süslenmiş kırmızı bir fes koyulur, küçük para ile süslü küçük pelikler takılır. Göğsünde ise iki kalkan benzeri kemer vardır, belinden aşağı iki beyaz çarşaf, iki uzun çubuğu alır ve çubukların etrafı sarılır. Böylece o bir atlıya benzer ve kıratı andırır. Elinde uzun bir lüle vardır (Георгиева, 1991: 71).

Kazçılar köyünde bu gelenek çok heyecanlı ve renkli biçimde diğer iki köyden daha farklı şekilde uygulanmaktadır. Burada bu Hıdırellez geleneğinin diğer önemli "aktörleri" 12 *subaydır*. 12 genç kız veya genç ve orta yaşlı kadın subay olurlar. Onlar erkek gibi giyinirler. Siyah poturlar, beyaz kenar gömlekler ve yeşil kadife elekler, bellerinde kırmızı kuşaklar, kafalarında kırmızı fesler vardır ve yüzlerinde kara bıyıklar çizilmiştir. Onlar altışar altışar iki sıraya dizilirler. Diğer dokuz kız ise *Kara Arap* oluyor. Onlar uzun aba hırka giyerler ve onların üstlerine patlatılmış mısır dizileri takılıyor ve yüzleri kurumla boyanıyor. Oyunda iki *Arap* da önemli yer alıyor. Onlar alayın arkasından yürürler ve birinin elinde bir bakır tepsi ve bir demir çini vardır, diğeri ise bir dayre taşır. İkisi de şarkı söylerler, tepsiye ve dayreye vururlar ve gürültü çıkarırlar. Oyuna katılan iki "*çingene*" kadını da var. Onlar bir sepet, maşa ve saç ayağı taşırlar ve nalbantları simgelerler. Kırat oyununda tüm katılımcılar bir mızrağa benzer kırmızı boya ile boyanmış kamış sopalar taşırlar.

Böyle teşkilatlanmış Beşikli alayı, bakmaya diye toplanmış kadınların ve diğer köy sakinlerin bulunduğu meydanı üç kez kıvranırlar. Bundan sonra "subay" olan kızlar ve kadınlar sıra sıra dizilirler ve şarkı söylemeye başlarlar. Şarkının her dörtlüğünün sonundan "Beşikli" (yani atlıyı simgeleyen Beşikli kıyafetli kız) durur ve çubuğunu sallayarak dönmeye başlar. "Subaylar" ise onun etrafında bir çember oluşturup sopalarla vurarak atlamaya başlarlar. Aynı şeyi Kara Araplar da yapar ve sembolik olarak kadınlara ve çocuklara saldırırlar ve sopalarla onlara vururlar. Sopa ile sembolik

vuruşun sağlık getireceğine inanılır. Bu sırada oyuna iki çingene kadını da katılır ve Beşiklinin, subayların ve Kara Arapların ayaklarını nalladılar. Kazçılar'da tüm Beşikli oyununa katılanlar töreni seyretmeye gelemeyen hastaların, yaşlıların ve yeni doğum yapmış kadınların evlerini ziyaret ederler ve çubuklarıyla arkalarına vururlar. Bu uygulama ile çubuk vurulan kişilere çubuğun sağlık getirmesi ve sağlık halinin onlardan ayrılmaması amaçlanır. "Beşikli" köyünde her karşı gelenin elini öper.

Hıdırellez'de yukarıdaki sıraladığımız bu ritüeli icra eden tüm katılımcılar ritüel esnasında ritüele özel geleneksel bir şarkı söylerler. 1992 yılında Hıdırellez'de Kazçılar'da alan çalışmalarında bulunduğumda bu köyün sakinlerinden Bay Memiş Mehmedov'dan derlediğim türkünün sözleri şöyledir:

*Kır atımı nalladırım
Çöl ovada oynadırım
Yüzbin atlı gelmiş olsa
Ben atıma çiğnedirim.*

*Kır atımın çulu ipek
Dağlar aşar kişneyerek
İşit Yavuz Sultan Selim
Savaştayız kadın erkek*

*Boru çaldı savaş için
Bir Hak dava ünü için
Dua edin kadın erkek
Yığıtlerin canı için.*

*Kalkan mızrak teber elde
Dirlik birlik ikerar dilde
Bir hak dava sani için
Kadın erkek biz bu çölde.*

*Taçlıbeyim Peruşeler
Gülizarlar Şahsinemler
Ata pinip bel kuşanıp
Koşunlara derildiler.*

*O ne yaman bir dövüştü
Koç yiğitler şehit düştü
Erler Safi seyrelince
Kadın erkeek cenge koştı.*

Birkaç yıl önce yine aynı köyde Hıdırellez’de bulunduğumda ritüel esnasında bu türkünün özellikle birinci kıtasını icra ederlerdi. Bu türkünün sözlerinden dolayı da bu geleneğin diğer adı *Kırat oyunudur*. Bu türküyü başka köylerde duymadık. Bu ritüeli eski zamanlardan beri gözlemleyen topluluğun yaşlı insanları ve ritüele farklı “rollerle” katılanlar Beşikli oyunun neyi simgelediğini çok ayrıntılı bir şekilde açıklayamazlar. Ama Kazçılar’da duyduğumuz açıklamalardan birisine göre bu ritüel Çaldıran Savaşı’nı sembolize etmektedir. Ritüel 1. Selim’in ordusu ile Şah İsmail’in ordusu arasında gerçekleşen savaşı canlandırır ve Şah İsmail’in ordusunda erkek askerlerin birçoğu kılıçtan geçirildiği için kadınların ölen askerlerin yerlerini aldığını hatırlatmaktadır. Efsaneye göre, savaşta erkekler öldürülünce, kadınlar erkekler gibi giyinmişler, ellerine silah almışlar ve orduya savaşmaya katılmışlardır.⁵

Mıdrevo (Mesimahlesi) köyünde Beşikli oyunu *Kraycak*, *Arap oyunu* ve *Çingeneçik* gibi adlarla da adlandırılır. Bu köyde ritüelde bazı detaylarda farklılıklar vardır – icra şeklinde ve katılımcıların rollerinde, ama adetin genel ruhu aynıdır. Orada oyuna katılan erkek giyimli ve bıyıkları yapılmış kadınlara *keraylar*, yani apaş, deli kafalı denilir. Sevar’da (Ceferler) ise uygulanan Beşikli oyunu Mıdrevo’dakiyle (Mesimahlesi) daha çok benzerlikler gösterir. Bu köyde ise son 28 yılda ritüelin yeniden canlandırılmasında en ilginç, neşeli ve renkli kısım “Çingene kadını” ve onun “Çingene kocası” arasında gerçekleşen olaylardır.

5 Bisertsi (Kazçılar) alan çalışmaları şahsi arşivimizden. Bu sözleri Hıdırellez’de Kazçılar’a gittiğimizde yıllar boyunca Hıdırellez geleneğini canlandıran ve korumasında büyük katkısı olan uzun yıllar öğretmenlik yapmış ve şu anda emekli kulübün başkanı Mükörem Ademova’dan derledik. Mükörem Ademova’yı söz konusu geleneği canlı tutma çabalarından ötürü kutluyoruz.

Zikredilen Deliorman köylerinde Hıdırellez törenlerinde gözlemlenebilen diğer neşeli oyunlar ise *Alaylar*, *Bezîrgân*, *Armutçuk*, *Çölmecik*, *Soğancık*, *Ebe karıcık* oyunlarıdır. Alaylar oyununda Kara Arap olan kızların her birisi bir gelin seçer ve karşı karşıya iki sıraya dizilirler. Türküler söylerler ve söylerken karşı karşıya gelirler ve kafalarını dokundururlar, sonra yine çalarak geriye çekilirler. Türkü önce birinci sıradan, sonra ikinci sıradan söylenmektedir. Bu tür canlı “tartışmadan” sonra katılanlar gelini vermeye razı gelirler. Bezîrgân oyununda ise iki sıra ellerini yukarı kaldırmış ve tutunmuş iki kadının önüne dururlar ve çift çift tünelin altından geçerler. Son olarak tembelliği, hırsızlığı, açgözlülüğü ve diğer olumsuz nitelikleri eleştiren esprili oyunlar oynanmaktadır (Георгиева, 1991: 73, 149).

Bu köylerde yaşayan Alevi-Bektaşiler tarafından anlatılan efsaneye göre oyunlar 600 yıl boyunca erişilemeyen bir dağ vadisinde yaşayan insanların kurtuluşu için oynanır. Sonunda bu vadiye yalnız 9 kişi kalmış ve bunlar Hazreti Ali tarafından gönderilen bir bozkurdun arkasından yürümüşler ve vadiden çıkmışlardır ve Kafdağı tepesine ermişlerdir. Kurtuluşun sevincinden dolayı işaret olarak ateş yakmışlar ve ateşin üzerlerinden atlamaya başlamışlardır. Efsaneye göre bu oyunların yapılması (icra edilmesi) sona ererse veya kesilirse, dünyanın ve insanlığın sonu gelecektir.

Mıdrevo (Mesimahlesi) köyünde diğer bir gelenekte 7 Mayıs'ta güzel kıyafetler giymiş bütün genç kızlar, genç ve yaşlı kadınlar köyün yakınında bir yamaçta *Düldül izi* adıyla bilinen bir yere gider ve evlerinden alınan su, ceviz, kuru meyve, pişirilmiş mısır ve küçük para taşırlar. Bu alanın adı Hazreti Ali'nin atının (Düldül) ayak izlerinin bir taş üzerinde bulunduğu inancından gelmektedir. 7 Mayıs'ta Mıdrevo köyünde bu taşı ziyaret ederler, üstüne üç kere su dökerler, yüzlerini yıkarlar ve bu sudan üç yudum içerler. Bu taşın yanına evden getirilen şeylerden bırakılır ve oradaki bulunan yamaçta tekerlenilir. Bu adet sağlık ve bereket dileği gerçekleşsin diye yapılır. Yine bu alanda Düldül izine yakın bir Deliktaş da vardır ve bu Deliktaş'tan başörtülerini geçirirler. Böylece baş ağrılarından kurtulacaklarına inanırlar. Düldül izi gibi adlandırılan mesirede Göçmecik, Çölmecik, Soğancık, Ebe karıcık oyunları da oynanmaktadır.

Hıdırellez'in başka bir karakteristik geleneği de büyük asırlık ağaca bağlı salıncıklarda sallanmaktır. Bazı araştırmacılar bu adetın bazı halkların eski İslam öncesi tarımsal ritüellerinin bereketlilik isteklerinin bir şekli olduğundan bunun Hıdırellez geleneğinin üzerine bir tesiri olduğuna bağlarlar. Ağaçlara kurulan salıncıklarda sallanmak zikrettiğimiz köylerde ve başka köylerde de bu bayram gününde en sık görülen eğlencelerdendir.

Deliorman Alevi-Bektaşîlerinde diğerk bir gelenek, Hıdırellez'in şafağında köyde yaşayan ve tarımla meşgul olan insanlar çok erken kalkar ve tarlalarını dolaşırlar. Erkenden tarlalara giden genç kızlar da burada sağlık ve bereketlilik için çiğ tarlalarda tekerlenirler. Aynı zamanda yıl boyunca şahsi mutluluk için ve geleceğın iyi olması ümidiyle birçok ritüeller yapılır. Hıdırellez'de şafak vakti bitki otları toplanır. İnanca göre Hıdırellez'de toplanan bitkilerin iyileştirici özellikleri vardır ve onlar çok şifalıdır.

Geleneksel yeni yıl için bir neşe ve umut kaynağı olmasının yanı sıra, Kuzeydoğru Bulgaristan'da bu topluluğın dini-sosyal yaşamında da Hıdırellez önemli bir yer edinmiştir. Hıdırellez günü bu dünyadan ayrılmış atalarının ruhlarına saygı göstermek ibadetiyle de bağlantılıdır. Bunun tipik örneği bugünde mezarlıkların ziyaret edilmesidir. Geleneğe göre Hıdırellez'de ölülerin ruhları için Kuran okutuluyor. Sevar (Ceferler) köyünde Hıdırellez bayramında etkinliklere aktif bir şekilde katılan ve organizatörlerden birisi olan Fatme Sadıkova sohbetimizde şöyle bir itirafta bulunmuştu "Bu bayramda bir gözün ile ağlıyorsun, diğerk gözünle seviniyorsun".

Hıdırellez'de Alevi-Bektaşî topluluğın dini ritüelin uygulaması kapsamında Hıdırellez cemi yapılmaktadır. Ama Mıdrevo (Mesimahlesi) ve Sevar (Ceferler)'da diğerk cem toplantılarından ayırt edici olan husus Hıdırellez ceminde Semâ dönülmemektedir. Yine bu köylerde diğerk cemlerden farklı olarak Hıdırellez ceminde Akşam kılmak yapılmıyor. Ama mesela Bisertsî'de (Kazçılar) arkadaşımız Veysel Bayram'ın ve başka köy sakinlerin itirafına göre Hıdırellez Cem'inde Semâ dönülmektedir. Bulgaristan'daki yaşayan Alevi-Bektaşîlerde Hıdırellez'de yapılan başka bir gelenekte o günün öncesi veya o günde tekkeleri ziyaret etmektir ve onlarda kurban vermektir.

Sonuç

Çalışmamızda Bulgaristan'daki Alevi-Bektaşî topluluğının arasında Hızır kültünün çeşitli boyutları ve Hıdırellez ile ilgili çok sayıda gelenekler karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak burada bazı spesifik özelliklere vurgu yapmak doğru olacaktır. Bu özelliklerden en önemlisi bayram törenlerinde kadınların üstlendiği büyük roldür. Hıdırellez ritüelleri kadın karakteri taşımaktadır. Oyunlara sadece kadınlar dahil edilmektedir ve erkek simalar da erkek gibi giyinmiş kadınlar tarafından icra edilmektedir. Kuşkusuz bu özellik kadının hayatın taşıyıcısı ve canlandırıcısı olduğunu simgeler. Diğerk bir özellik ise Hıdırellez ritüellerinde kırmızı rengin çok geniş kullanılması ve ona yüklenen anlamlarıdır. Kırmızı renk bereketin, kismetin

ve umudun simgesidir. Hıdırellez geleneklerinde çiçeklerin ve suyun da büyük yeri vardır. Tüm bu hususlar hayatın sürekli canlanmasının anlamını içermektedir.

Makalemizi sonlandırırken zikretmemiz gereken çok önemli hususlardan birisi de Bulgaristan'da son 15-20 yıldan beri geleneksel Hıdırellez ritüel sisteminin yeniden canlanması ve coğrafi kapsamının genişletilmesidir. Aynı zamanda bu yeni dönemde bu gelenek yeni özellikler kazanmıştır. 1990 yılından beri ülkedeki demokratik değişimlerden sonraki dönemde Alevi-Bektaşî kimliğinin yeniden canlandırılmasında ve korunmasında Hıdırellez geleneğinin rolü çok büyüktür. Bulgaristan'da Hıdırellez ritüellerinde özellikle kadınların yer alması da Alevi-Bektaşî topluluğunda kadınların rolünü ve yerini göstermektedir. Zamanın değişimlerine ve modernleşme baskısına rağmen kadınlar Hıdırellez geleneklerini canlılıkla korumaktadır. Bununla beraber Bulgaristan'da Alevi-Bektaşîler tarafından uygulanan Hıdırellez ritüelleri Türklerin suya, doğaya, ağaçlara, bitkilere, ateşe, yere saygılarının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Bunu Deliorman örneğinde de canlı bir şekilde görmekteyiz. Bu husus söz konusu bayramın evrensel boyutlarını açıklamaktadır.

КАУНАКЪА

ARTUN, Erman (2007). “Türk Halk Kültüründe Manî Söyleme Geleneği, Manilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği”. *Türkoloji Araştırmaları Merkezî Çukurova Üniversitesi*.

BAZİN, Louis (1974). *Calendriers des Turcs Anciens et Medievauux*. Paris.

BORATAV, Pertev Nailî (1978). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

GÖKALP, A. (1980). *Tetes Rouges et Bouches Noires*. Paris: Societe d’Ethnographie.

HASLUCK, F. W. (1929). *Christianity and Islam under The Sultans*. Vol. I. Oxford: At The Clarendon Press.

HASLUCK, F. W. (1995). *Anadolu ve Balkanlar’da Bektaşîlik*. Çev. ve Yay Haz. Yücel Demirel. İstanbul: Ant Yayınları.

KILIÇ, Filiz, Arslan, Mustafa ve Bülbül, Tuncay (Yay. Haz.) (2007). *Otman Baba Velayetnamesi* (Tenkitli Metin). Ankara: Grafiker Ofset. 2007.

OCAK, A. Y. (1990) *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

SEZEN, Lütfî. (2012). “Türk Folklorunda Hidirellez”. *Millî Folklor*. 2012. 32-34.

TİMUR (DEMİR) BABA VELAYETNÂMESİ (Şahsi kütüphanemizde bulunan Osmanlıca yazılı nüshanın fotokopisi).

WENSINCK, A. J. Al-Khadîr. – In: *EI* 1-2.

АЛ-ХАДИР (1991). In: *Ислам. Энциклопедический словарь*. Москва: Наука, Главная редакция восточной литературы. 262 (AL-HADİR (1991). – In: *İslam. Entsiklopedičeskiy slovar*. Moskva: Nauka, Glavnaya redaksiya vostochnoy literatury. 262).

ГЕОРГИЕВА, Иваничка (Съставител) (1991). Българските алиани. Сборник етнографски материали. София: Университетско издателство “Св. Климент Охридски”. (GEORGİEVA, İvanička (Sıstavitel) (1991). Bılgarskite aliani. Sbornik etnografski materiali.. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”).

ГОРДЛЕВСКИЙ, В. А. (1962) *Народный календарь*. – In: Гордлевский, В. А. Избранные сочинения. Т. III, Москва, (GORDLEVSKİY, V. A. Narodniy kalendar. – In: Gordlevskiy, V. A. (1962). İzbranniye soçineniya. T. III, Moskva).

ГРАМАТИКОВА, Н. (2011). *Неортодоксалният ислям в българските земи. Минало и съвременност*. София: ИК “Гутенберг”. (GRAMATIKOVA, N. (2011). Neortodoksalniyat isljam v bılgarskite zemi. Mınalo i sıvremennost. Sofya: İK “Gutenberg”).

ТЕНИШЕВА, А. Э. (1991). “Празднование Невруза и Хыдыреллеза в Турции” (конец XIX – середина XX в.). –In: *Советская этнография*, 1991/6. 71–80. (TENİSHEVA, A. E. (1991). “Prazdnovanie Nevruza i Hidirelleza v Turtsii” (konets XIX – seredina XX v.). – In: *Sovetskaya etnografiya*. 1991/6. 71–80).

Ekler

Razgrad ilinde bulunan Bisertsı (Kazçılar) köyünde Nişan çıkarması geleneği (2017 yılı).

Razgrad ilinde bulunan Bisertsı (Kazçılar) köyünde Nişan çıkarması geleneği (2017 yılı).

Razgrad ilinde bulunan Bisertsî (Kazçılar) köyünde Hıdırellezde süslenen bakır - Nişan çıkarması geleneği (2017 yılı).

Razgrad ilinde bulunan Bisertsî (Kazçılar) köyünde Nişan çıkarması geleneği (2017 yılı).

Bisertsı (Kazçılar) köyünde Hıdırellezde kadınlar tarafından oynanan geleneksel oyunlar (2017 yılı).

Bisertsı (Kazçılar) köyünde Beşikli (Kırat) oyunu (2017 yılı).

Bisertsî (Kazçılar) köyünde Beşikli (Kırat) oyunu (2017 yılı).

Bisertsî (Kazçılar) köyünde Beşikli (Kırat) oyunu (2017 yılı).

Bisertsi (Kazçılar) köyünde Beşikli (Kırat) oyunu (2017 yılı).

Bisertsi (Kazçılar) köyünde Hıdırellez geleneklerine katılan kadınlar (2017 yılı).

Razgrad ili Mıdrevo (Mesimahlesi) köyünde Hıdırellez geleneği – Düldül izine ziyaret (2017 yılı).

Razgrad ili Mıdrevo (Mesimahlesi) köyünde Hıdırellez geleneği – Düldül izine ziyaret (2017 yılı)

Mıdırevo (Mesimahlesi) köyü Hıdırellez geleneği (2017 yılı).

Mıdırevo (Mesimahlesi) köyü Hıdırellez geleneği (2017 yılı).

Mıdrevo (Mesimahlesi) köyü Hıdırellez geleneği – Çingenecek oyunu (2017 yılı).

Hıdırellezde Mıdrevo (Mesimahlesi) köyünde (2017 yılı).